

Евген СТАХІВ

РОЛЬ СХІДНОЇ УКРАЇНИ У ФОРМУВАННІ НОВИХ ІДЕЙНО-ПОЛІТИЧНИХ ЗАСАД ОУН-Б

Будучи з кінця 30-х років активним учасником національно-визвольного руху за відновлення державної незалежності і соборності України, я мав щасливу нагоду не тільки боротися за реалізацію політичної програми ОУН, а згодом і УПА, але й тією чи іншою мірою прислужитися формуванню нової політичної концепції, яка в загальних рисах у лютому 1943 р. була схвалена Третім Надзвичайним Великим Збором ОУН, а у липні 1944 р. конкретизована і доповнена Українською Головною Визвольною Радою

Ідеологія та політика ОУН формувалася, насамперед, під впливом трагічних наслідків національно-визвольної боротьби українського народу за державну незалежність та соборність в 1917–1923 рр., черговим розчленуванням та поневоленням України сусідніми державами, а також політикою країн Заходу, в першу чергу Антанти щодо реалізації українським народом права на самовизначення.

Загальновідомо, що основні ідеологічні і політичні концепції ОУН створювалися на теоретичних засадах ідеологів інтегрального націоналізму, головним чином Д.Донцова, М.Сціборського й інших вітчизняних та зарубіжних філософів і соціологів. Донцов, а вслід за ним і керівництво ОУН вважали, що головний урок поразки національно-визвольної боротьби та втрати державної незалежності, а також тієї реальної ситуації, в якій після цього опинився український народ, диктує неохідність відмовитися від “гнилої демократії” та приступити до створення авторитарної організації, здатної реалізувати ідею самостійної та соборної України. Саме у зв'язку з цим вони різко критикували і відкидали погляди не тільки видатних діячів українського відродження М.Драгоманова, І.Франка, М.Павлика та інших, але насамперед, творців Центральної Ради, УНР та ЗУНР. Керівництво ОУН, таким чином, спрямовувало національно-визвольний рух не у демократичне, а у авторитарне русло. Утвердженню цих принципів в діяльності ОУН сприяла і націонал-фашистська ідеологія, загалом політика Третього рейху щодо перегляду Версальської системи договорів, яка проводилася під демагогічними гаслами права націй на самовизначення. Власне під впливом націонал-фашистської ідеології та практики в ОУН формувався культ вождя та партії, авторитарні принципи внутріпартійного життя та вкрай нестерпне ставлення до інакомислячих.

Ці ідеологічні засади мали вирішальний вплив і на зовнішньополітичну орієнтацію ОУН на Третій рейх, як на єдину реальну силу в боротьбі за реалізацію основного її постулату – відродити незалежну і соборну Українську державу. Це відверто, а головне безкритично керівництво ОУН демонструвало

впродовж 30-х років, зокрема під час існування Карпатської України, коли українське питання набуло широкого загальноєвропейського розголосу.

На нашу думку, у тій конкретній ситуації Карпато-Українська держава мала перспективу збереження та розвитку тільки в складі Чехо-Словацько-Української федеративної держави. Тому логіка політичної боротьби підказувала необхідність зміцнення, а не розхитування єдності і цілісності цієї федеративної держави. Адже Гітлер, прагнучи анексувати всю Чехо-Словаччину, штучно роздмухував міжнародні конфлікти, створюючи, таким чином, сприятливі умови для її розчленування та остаточної окупації. На жаль, керівництво ОУН, засліплене демагогічними закликами Гітлера та німецько-фашистської преси до словаків і українців виступити проти засилля чехів, фактично підтримало цю провокаційну пропаганду. 22 січня 1939 р. січовики, керовані ОУН, провели багатотисячну демонстрацію в Хусті, яка завершилася сутичками з чеськими військами генерала Сирови. Січовики вигукували гасла: “Батько Волошин – вуйко Гітлер” та “Нам pomoже вуйко Гітлер і батько Волошин чехів воювати”. Зрозуміло, що такі і подібні дії не були в інтересах будівництва української державності, навпаки, вони прискорювали її падіння та окупацію Закарпаття Угорщиною – союзницею Німеччини в остаточному розвалі та окупації Чехо-Словацько-Української федерації.

Прикро, але подібних помилкових та недостатньо виважених дій керівництво ОУН припускалося і в процесі підготовки та реалізації нацистсько-радянських угод в серпні-вересні 1939 р. та на початковому етапі радянсько-німецької війни.

Віддамо, однак, належне принципості керівництва ОУН, його мужності і здатності зробити висновки зі своїх помилок та, з уваги на зміну зовнішньої і внутрішньополітичних обставин, визначити нову тактичну і стратегічну концепцію боротьби за незалежну і соборну Українську державу.

З уваги на те, що Гітлер та його оточення рішуче виступило проти Акту 30 червня 1941 р. щодо проголошення державності України, арештувало керівників та активістів ОУН, а також здійснювало жорстоку окупаційну політику та встановлювало нацистський режим у поневоленій Україні, ОУН перейшла до тактики боротьби на два фронти – проти імперського Радянського Союзу та фашистського Третього рейху – і приступило до формування Української Повстанської Армії.

На формування нової соціально-політичної програми та утвердження демократичних принципів в діяльності ОУН вирішальне значення мала також незвична ситуація, в якій опинилися похідні групи на території Наддніпрянської України. Як свідок і активний учасник тих подій можу ствердити наступне.

Відомо, що в Галичині, яка до війни була головною базою дій ОУН, визвольна боротьба проходила в рамках двох концепцій: так званої органічної і революційної. Органічна концепція полягала в тому, щоб у рамках політичного устрою, який тоді існував в Польщі, розбудувати національне життя на окремих відтинках, посилювати національний потенціал і на тій базі домагатися політичної автономії. Революційна концепція мала своїм завданням нищити тодішній політичний і соціальний устрій і будувати новий український порядок. З падінням 1939 р. Польської держави органічна легалістична концепція втратила основи існування. Революційна концепція виходила з позицій, що боротьбу за Українську державу в польській дійсності треба проводити революційними методами. Однак вона не могла вийти поза рамки

польської дійсності та дати ширшу концепцію побудови Української держави і шляхів боротьби за неї в рамках соборної України, тобто з урахуванням підрадянської дійсності.

Таку концепцію побудови Української держави, а так само шляхів боротьби за неї міг дати революційний рух, щойно зустрівшись з східноукраїнською дійсністю, врахувавши процеси, що там пройшли. Це могло здійснитися практично лише шляхом поповнення революційних лав новими людьми з підрадянської України.

У 1941 р. на центральні українські землі галицькі націоналісти йшли тільки з самою ідеєю самостійності держави і з думкою революційними методами здобути ту державу. Але рівночасно з цим, націоналістичний рух, як продукт західноукраїнських умов під польською дійсністю, з певним урахуванням тих сил Західної Європи, що боролися проти Версальської системи, відстоював концепцію монопартійності та тотального контролю суспільства. Зустрівшись зі Сходом, та концепція зазнала повної поразки. Будучи під тиском чужої тоталітарної системи, український народ не міг симпатизувати такій системі загалом, а тим більше у власній державі. Для того щоб здобути підтримку широкого загалу і мобілізувати його на боротьбу проти німецьких окупантів, ОУН мусіла висунути гасла демократії, отже, такого політичного устрою, який відповідав би інтересам народних мас. Тому на Наддніпрянській Україні ОУН змушена була відкинути гасло "Україна для українців", бо виникало питання ставлення до різних національних меншин, які, подібно до українців, теж були позбавлені соціальних і політичних свобод. Тому нова революційна визвольна концепція, яка виникла внаслідок зустрічі зі Сходом, гарантувала рівні права національним меншинам в Українській державі.

У соціальному плані націоналісти не мали розробленої концепції, виходячи з засади, що побудова соціального устрою – справа другорядна і на її розв'язку буде час в майбутній державі. Натомість для українського суспільства східних земель це була першорядна справа. Крім цього, західноукраїнські націоналісти вважали, що Українська держава на Наддніпрянщині не існує, а більшовицька пропаганда втовкмачувала в ментальність народу, що Українська держава, як форма, таки існує, і тому українські маси Наддніпрянщини хотіли знати про зміст цієї держави, за яку повинна була йти боротьба, про місце в ній пересічного громадянина, про її політичний і економічний устрій.

Тому український визвольний рух, якщо він хотів бути фактором на цьому етапі боротьби, мусів розв'язати ці питання, так як цього прагнув сам народ, а не як голосила націоналістична доктрина. Отже, ОУН мусіла піти на ревізію цієї доктрини і то в дусі дійсності, яка існувала в центральних землях України. І на ці зміни організація пішла щиро з внутрішньою вірою і непохитною рішучістю ці позиції захищати.

Власне, виходячи з тогочасної внутрішньополітичної ситуації на всіх українських землях та враховуючи міжнародне становище, насамперед масове розгортання боротьби поневолених народів Європи проти нацистського окупаційного режиму. Третя конференція ОУН в лютому 1943 р. прийняла історичні доленосні ухвали. "Реакційним і антинародним планам московських і німецьких імперіалістів, – читаємо в постанові, – що спровокували сучасну війну та, продовжуючи її коштом життя і страждань мільйонів і рівночасно прикриваючи свої загарбницькі плани забріханими фразами про так звану

Нову Європу або пролетарську революцію, змагають до тривкого поневолення всієї Європи, до їх заковання в кайдани націонал-соціалістичної германської або московсько-большевицької тюрми народів, – протиставляємо ідею самостійних національних держав усіх європейських народів на їх етнографічних територіях як найбільш прогресивну ідею сучасної доби, ідею ладу, опертого на принципі свободи народам і людині, що єдина забезпечить повну свободу розвитку всім народам і знищить дотогочасні імперіалістичні системи та обереже народні маси від небезпек наростання нових загарбницьких імперіалізмів та постійно провокованих ними воєн.

Визнаємо, що здійснення оцих прогресивних ідей майбутнього справедливого європейського ладу, що зродиться і буде побудований на згарищах сучасної імперіалістичної війни, можливо єдино шляхом спільної боротьби всіх поневолених народів Сходу і Заходу, під гаслом національних революцій проти імперіалізмів¹.

Важливо відзначити, що Третій Надзвичайний Великий Збір обрав не провід, а бюро проводу у складі Р.Шухевича, Д.Маївського і Р.Волошина, яке забезпечувало колективне керівництво національно-визвольною боротьбою. Особливо велика роль у цьому процесі належала генералу Роману Шухевичу.

Отже, український націоналізм, чи краще, український визвольний рух, перестав бути доктриною, яку накидали народіві. Свідченням цього було включення у визвольну боротьбу найширших кіл суспільства на всіх українських землях. Гасло “Воля народам – воля людині”, яке висунула ОУН, а автором якого був Іван Міtringа, знайшло прихильний відгук також серед інших народів і мобілізувало їх на боротьбу проти двох тоталітарних режимів.

У подальшому демократичні принципи у постановці соціально-політичних питань й загалом у практичній діяльності ОУН та УПА посилювалися. Нова демократична програма була теоретично обґрунтована видатними ідеологами Петром Федунгом-“Полтавою”, Осипом Дяковим-“Горновим” та іншими активними учасниками національно-визвольного руху. Дуже важливе значення для утвердження цих засад в діяльності ОУН та УПА мало залучення до національно-визвольної боротьби відомих і авторитетних діячів з інших політичних партій, зокрема Василя Мудрого з УНДО і особливо активних учасників державного будівництва в Українській Народній Республіці – Василя Потішка, Кирила Осьмака, Йосипа Позичанюка, Ростислава Волошина, Якова Бусела та інших, які сповідували демократичні принципи не тільки партійного але й громадсько-політичного життя.

Саме завдяки зусиллям цих та багатьох інших діячів національно-визвольного руху був визначений “новий соціальний зміст української революційно-самостійницької ідеї. Він у основу поставив право народу й людини на вільний розвиток, право людини на працю й забезпечення за нею користання з її плодів, право селянина на землю, визволення робітника з неволі заводу та зробив його співвласником усіх видів продукції.., ліквідація всіх більшовицьких систем визиску людини.., забезпечення права трудової інтелігенції на вільне, ніким необмежене використання власної професії, справжню соціальну охорону жінок, дітей, молоді та інше”². А в основу політичної концепції ОУН

¹ Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто; Львів, 1995–1996. – Т. 24. – С. 137.

² Радовий М. У спільному революційно-визвольному всеукраїнському фронті боротьби (До генези УГВР // Літопис Української Повстанської Армії. – Львів; Торонто, 1992. – Т. 8: Українська Головна Визвольна Рада: 1944–1946. – Кн. 1. – С. 78-79.

та УПА лягло, насамперед, усвідомлення того, що український народ веде свою визвольну боротьбу в гурті всіх поневолених московським більшевизмом народів та в переконанні того, що ця боротьба може бути успішною тільки за умов спільного фронту поневолених у їх змаганні за повний розвал СРСР. Прямим висновком з цього було і те, що все це стосувалося і широких мас російського народу, поневолених "імперіалістичною клікою Кремля, яка, граючи на шовіністичних струнах росіян, старається мобілізувати російських трудящих завжди до нових воєн і до нових підбоїв в ім'я своїх божевільних і шкідливих російським народним інтересам планів. Тому прямим висновком цього є спільна боротьба всіх народів СРСР проти сталінської кліки ворогів людства"³.

Власне ці теоретичні напрацювання і спричинили створення Української Головної Визвольної Ради, як представництва всього українського народу. Її "демократична платформа, – відзначалося у відозві ініціативного комітету створення УГВР, – давала можливість залучити до керівництва визвольною боротьбою всіх чесних і національно вартісних українських патріотів, незалежно від їх партійних поглядів"⁴.

У першому зборі УГВР 11-14 липня 1944 р. в Карпатських лісах на узбіччі гори Виділок брали участь представники всіх тих політичних сил з усіх земель України, що боролися за відновлення Української самостійної соборної держави, проти німецько-гітлерівських та сталінсько-більшовицьких націоналістів. "Таким способом, – пише М.Радович, – УГВР об'єднала довкола себе весь революційно-визвольний елемент України, з усіх прошарків народних мас та стала заступником їх інтересів. Їй, як найвищому всеукраїнському центрові, підпорядкувала себе революційно-самостійницька ОУН. Це не ліквідувало і не ліквідує цієї організації як окремого політичного тіла, якої кадри розкидані по всіх українських землях, це тільки підпорядковує її всенародному органу й найвищому понадпартійному репрезентантові суверенної волі народу. Втім, український самостійницький табір і далі залишається передовим загоном революції та одним із важливих елементів сили УГВР"⁵.

Ухвали першого збору Української Головної Визвольної Ради мали виключно важливе значення для подальшого розвитку українського національно-визвольного руху, для утвердження в ньому демократичних принципів та засад спільної боротьби поневолених нацистсько-німецькою та більшовицько-сталінською імперіями народів за свою державну незалежність, за свободу.

Ось такою мені бачиться еволюція ідейно-політичних засад ОУН та УПА з кінця 30-х до середини 40-х років – від авторитаризму та інтегрального націоналізму до демократії та реальної реалізації гасла "Воля народам – воля людині".

³ Там само. – С. 82.

⁴ Там само. – С. 9.

⁵ Там само. – С. 92.